

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

Ivan Pregelj: **Izbrani spisi**. Četrti zvezek: Zgodbe zdravnika Muznika (I. in II. del). Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1929. Str. 255. — Peter Markovič: Zgodovinska povest. Mohorjeva knjižnica, 27. Družba sv. Mohorja, 1929. Str. 207.

Menda smo že omenili, da Pregelj svoje Izbrane spise ureja skoraj brez doslednega pravca, vsak zvezek prinaša leposlovno knjigo zase in je zato v njih pisateljeva organska rast povečini za-brisana. Pisatelj Spise tudi rahlo revidira in večkrat z novimi deli dopolnjuje. V takih slučajih, kjer se starejšemu spisu pridruži nov, je razvoj pisateljevega sloga in miselnosti bolj viden in je knjiga sama zase zanimiv studijski predmet. Tako je tudi s četrtim zvezkom. Pri tem zvezku je Pregelj napravil z Muznikom enako ko prej z Glavarjem: prvotni povesti je dopisal zgodbe iz poznejšega junakovega življenja, širše po življenjskem razgledu in s posebno pažnjo za umetniški stil in časovno občutje. Tako so ob prvotnih »Zgodbah zdravnika Muznika« nastale še štiri vigilije s prologom in epilogom. Ker pa sta čas in življenjski usodi obeh junakov, Glavarja in Muznika, skoraj enaki, je četrti zvezek v marsičem le bolj dopolnilo tistih Pregeljevih pisateljskih značilnosti, ki jih je prinesel že tretji zvezek.

Snovno se »Muznik« kakor tudi »Glavar« označuje kot predmet iz osemnajstega stoletja, ki našega narodnega življenja ni toliko pretreslo, ampak ga bolj izravvalo in mirno usmerilo. Velikih dejanj in osebnosti, ki bi omogočale širok biografski roman, v katerem bi pisatelj preko historičnosti iskal v stanovskih in duhovnih težnjah izraza svoj lastni človeški izpovedi, skoraj v tem času ni, pač pa nam ta doba hrani bogato kolektivno ljudsko tipiko, ki je niti naša kulturna zgodovina ni še dovolj opredelila. Pregelj je ostal v prvem delu »Muznika« pri tradicionalni povestni obliki, v drugem delu pa se je pokazal kot izrazit stilistični formalist, zato v prvem delu prevladuje fabulistka, v drugem artizem. Široke zasnove, ki bi jo za »Tlačani« ta čas lahko našel, pri »Muzniku« kot celoti pogrešamo; pisatelj je le mimogrede pristavil n. pr. socialno osnovo kot nasprotje tlačana in graščaka in risal duhovno nasprotje s preprostostjo domačega življenja in gosposko modnostjo baroka, končno pa v zadnjih zgodbah prešel v meščansko gosposko mišljenje, ki nam kaže tedanjega višjega človeka, v koliko je še ohranil stik s svojo prvotnostjo in v koliko je ta ostal ljudstvu zvest. Vzrok tej zunanji fragmentarnosti pa je iskati predvsem v postanku dela: kajti notranja enota je poudarjena s pisateljevo osebno vsebino in je kolikor toliko trdna.

Muznikova osebnost ni toliko močna, da bi iskala predora s svojo lastno naravo. Slučaj in sreča ga vodita po tisti čudežni poti, ki jo tradicija prsvetljene vzgojnosti pozna iz življenja revnega dijaka ali pa vojska. Iz domotožja, zvestobe in prirodne darovitosti se vije ta pot navzgor, dokler ne nastopi življenjska idila. Bogastvo naše ljudske tipike in tedanja domačnost je ostala zategadelj ob strani, epično obeležje se je umaknilo povestni naglici; zato je prvi del teh »Zgodb« v začetku povesti natrpan, proti koncu pa celo raztrgan.

Precejšnja ovira za miren epski razvoj in uravnoteženo širino v pripovedovanju je pisateljeva artistična težnja, s katero je že kmalu od začetka vstavljal avtobiografsko obliko in vezal Muznika v povesti z Muznikom zunaj nje. Ta svojevrstna romantična ironija je pisatelju omogočila razne lirsko-epske traktate o domači deželi in življenju in poudarke idejne vsebine. Toda čistoti in neposrednosti epskega dela ni bila v prid, zlasti ko vidimo, da se je pisatelj najvišje dvignil tam, kjer je lirsko občutje premagal s tisto njemu lastno vizionarno epiko, ki odgrinja v slučajih življenja skrivnostno zakonitost. Najlepši mesti v povesti sta vendar romanje k Materi božji na Ilovici in pa zlasti romanje na Sveto goro.

Vsebinska osnova, razvita sicer ob zgledu fevdalne pasivnosti, kakor je Muznik, ima svojo občelo-človeško vzgojno veljavnost: da je pravo zdravje v modrostni vdanosti, ki stori človeka dobrega. Ni za vsak čas in za vsakogar to zdravje, a njene visoke vrednosti ne more utajiti noben pravičen humanist. Iz časa samega je Pregelj z Muznikom celo rahel simbol za preteklost, kako je prava duhovna vdanost ohranila človeku tisto njegovo individualno ljudsko zdravje, ki ga ni zatrla nobena tuja kulturna niti državna oblast. Še več trdim: da je bila tista človeška zrelost našega naroda, izvirajoča iz močne vernosti, krotka po svojih oblikah, živa v svoji ljudskosti za tedanjega človeka visoka popolnost, višja od racionalističnega humanizma, saj je bilo njeno veselje do življenja večje in zvestoba do lastne bitnosti močnejša. To katolištvo je bilo ljudsko, ne državno.

Kar se tiče II. dela Muznikovih zgodb, stoji v ospredju pisateljev napor, da bi ustvaril času samemu dovolj tipično obliko: Ta čim najširša, gostobesedna referativna klasicistično-baročna epika nam pripoveduje štiri zgodbe: kako doživi Muznik v zrelih letih svojo kratko ljubezensko srečo s konteso Leonoro, o težkem porodu žene Muznikovega posinovljenca, o možu, ki je hotel imeti svojega psa s seboj v grob in nazadnje Muznikove domače dogodivščine. Ker je Pregelj v zgodnjih letih prestudiral Rogerija in je iz njega našel toliko značilnega za tipiko našega cerkvenega baroka, je marsikaj mogel porabiti tudi kot tipiko svetnega izraza, za katerega v naši književnosti nimamo skoraj nič oporišč. Pri tem »baroku« ali »rokokoju« pa ni ostal povsod na višini galantnega čuta, ki celo trivialni predmet zna duhovito dražljivo povedati, ampak je v močno prikrito, zadušeno erotičnost vpletal nekatere domisljike, ki niso okusni. Mojstrsko je zajeta Muznikova starčevska širina, ki jo je pisatelj izrazil tudi s perijodami, ki so 17, 20, celo 25 vrst dolge! Prolog in epilog k vigilijam izražata v meditativni obliki dvoja važnih, osebno vsebinskih poudarkov. Prolog govori o domačem jeziku in o jezikih, ki se jih je Muznik naučil; tu se kaže pisateljeva retorična in refleksivna uglajenost na višku, zlasti ko se razodeva z bogastvom svojega lastnega narečja; tudi vsebinsko so misli tehtne in pisane za daljši čas. V epilogu se pasivni značaj junakov preko različnih spoznanj, harmonično zaključni v trditvi, da je »skrivnost življenja spoznal, kdor se smrti ne boji«. Ta vera je krščanska iz želje po zedinjenju z vsemi, ki so mu bili prijatelji in jih je ljubil; »Vsa moja Tolminska je že tam, moja prva sreča in zadnja radost. Mar ne umeš, da mi je dolg čas po nji?«

Razvoj zunanjega umetniškega izraza v »Muzniku« je zelo poučen. V prvem, povestnem delu ni enoten, ampak najdemo v njem celo literarno tipiko ljudske povesti, ki jo je Pregelj najprej gojil (prim.: »Polagoma so se razhajali ljudje iz cerkve. Vonj kadila, se je z njimi porazgubil kakor nedeljski blagoslov v vsa sela in selišča pod zvonom svete Lucije str. 18), potem so močni spomini na tekoči Cankarjev slog (zlasti v romanju na Sveto goro; prim.: »S trudnostjo, ki jim je lezla v ude, je minevala romarje prva popotna radost str. 41) — bolj in bolj pa se čuti, kako pisatelj spaja askezo in bohoto življenja v eno, kako išče z misleno poantiranostjo zdaj retorično zaokroženost zdaj lapidarno raztrganost, individualno po občutju pripovedovanja. Preko tega je šel pisatelj v drugem delu »Zgodb« v iskani historični artizem, ne da bi bil priučeni tipiki docela zatajil svojstvenost svojega lastnega rafiniranega izraza.

Peter Markovič, strah ljubljanskih šolarjev, je »akademična« povest, ki jo je pisatelj naslonil na konec sedemnajstega stoletja in v nji skušal zajeti dijaško in meščansko čustvenost. Osnove dela so romantične, dijaško pustolovstvo se razvija do etične izčiščenosti, seveda zopet v zgolj povestni meri, v čisti dobroti in črni hudobiji. Romantična domišljija je tu dosegla nekaj dovršenih zgledov, n. pr. bleđi premrl, sivi lasje. Tudi dovtip, na katerem je zgrajena zgodba, da si pomaga junak z imenom svojega umrlega tovariša, je povsem romantičen. Sporednost motivov daje tej romantičnosti še posebno čustveno ozračje. V glavnem je zgodba povesti tista, na kateri je zgrajena cvranojska drama »Salve« virgo Catharina« (DS 1928), toda pripovedna misel, kako Jurij Mihajlovič prevzame zaobljubljeno duhovno dediščino, in zlasti vsebinska vez med življenjem in grobom, ki se pri Preglju tako rada ponavlja, je našla tu novih motivov, zlasti v mojstrsko izdelani zgodbi o Katarininem bratu Leopoldu. Tu je Pregelj v bolezen in smrt otroka položil toliko nežne umetniške sile kot malokje, vendar moti njen povod, ki je brutalen. Zadnji del povesti, t. j. dunajsko obleganje, je kljub temu, da sloni na obilnem studiju, precej šablonsko povesten in manj zadovoljuje. V celoti pa je to delo kljub obilici raznovrstnih motivov dovolj enotno. Pisatelj se je trudil, da bi bil poljuden, zgodovinsko nazoren in tudi etično globok. Marsikaj je sicer zapisano vzgojno in usum delphinu, a trdim, da je »Peter Markovič« dobro delo. Epske mirnosti in tradicionalne oblikovne uravnovešenosti pa bi bilo pri Preglju zaman pričakovati, kakor hitro zagradi širši koncept.

F. K.

France Bevk: **Julijan Sever**. Trst, 1950. Književna družina »Luč«, str. 112. — Pričujoča novela, ki je prvič izšla v DS I. 1926, spada med prve večje pisateljeve koncepte, tik po »Muki gospe Vere«. Njena oblikovna zasnova je zato še preprosta, skoraj linijska, za novelo celo nekoliko predolga in preenostavna. Ta črta pelje kot pot z Dunaja preko Stajerskega, Ljubljane v Italijo. Ni nujnost dejanja, ampak bolj estetično duhovno nagnjenje pisateljevo, ki kaže junaku pot v Italijo, kjer budi v odmirajočem telesu skrite duhovne vzmeti, dokler otožnost tega na smrt obsojenega življenja in njegove zadnje prevare ne splahnejo v odrešenje. Pri kateri misli se junak nazadnje ni več prebudil — ali ob misli na nevesto, ob žalosti na mater, ob upu na življenje

ali ob ugibanju o večnosti? To so tudi gibala novele in premikajo dejanje z enega usodnega križanja v drugo, dokler se ura Julijanovega življenja ne steče, in ko v belini operacijske dvorane ostane nevesti samo še belo telo za zadnji poljub. Tri osebe: mati, Anica in zdravnik Venclj — Julijan pa mora dopolniti, kar mu je bilo zapisano že ob rojstvu, ko je prejel kot dediščino svojega očeta neizogibno zgodnjo smrt. Mednarodni svet, vključen v prebujeno ljubezen do doma, je prostornina te tesno stisnjene duhovne borbe, ki bi bila zdravemu telesu tuja in nemogoča. Vendar je treba ugotoviti, da je zgodba kolikor-toliko pisateljevo osebno doživetje, kajti naturalistični eksperiment, na katerem stoji zgodba, je čezinčez nagosto prekrit s čustvenostjo. Poetična stilistika, zlita malone v pesem, napravlja delo kljub mrkotnemu vzdušju lažje, skoraj lirično prozorno. Knjiga ima v celoti bolj ženski ko moški značaj in se v marsičem loči od poznejših Bevkovih knjig, kjer se boj življenja ne bije med usahljimi in zvezanimi telesnimi silami kakor tu, ampak v vsej nagonski sproščenosti in telesni nasilnosti; tam je tudi za fabularnost več prostora, kakor pri tej skoraj sentimentalno hladni kopreni, ki v marsičem močno spominja na Wildea. Vsekakor je delo zanimiv osebni dokument pisateljev, ki utegne biti v tesni zvezi s knjigo o svetem Francišku Asiškem, ki jo je pisal ob istem času.

F. K.

PUBLIKACIJE UMETNIŠKE MATICE ZA L. 1950.

Za letos je Umetniška Matica razposlala svojim udom proti malenkostnemu plačilu Din 24— dvoje originalnih slovenskih grafik kot lani, razen tega pa še prvi zvezek »Zbirke del slovenske likovne umetnosti«, obsegajoč plastiko Tineta Kosa. Ta pomnožena letna izdaja ji je bila, kot razvidimo iz programa, mogoča le zaradi številnih pristopov novih članov, kar priča o zanimanju, ki ga ta ustanova uživa. Izmed grafičnih listov je enega izvršil Franjo Stiplošek (barvast lesorez, Znamenje?), enega pa Tone Kralj (lito, Delo) in bosta oba dobro služila okrasu stanovanj, pa tudi privatnim grafičnim zbirkam. Posebne vrednosti sicer ni mogoče priznati nobenemu in se zlasti »Delo« Toneta Kralja zdi narejeno nekoliko preveč ad hoc, a vendar je vse troje — grafična lista in monografija — v primeri z udnino naravnost velik dar za člane U. M.

Vrednost mape Kosovih del, kateri je uvod napisal Tone Seliškar, je v zelo dobro uspelih reprodukcijah, dočim tega o uvodu ne moremo reči (glej o tem sledečo beležko). Mapa je tiskana na umetniškem papirju ter v glavnem okusno opremljena, in čeprav se s tem tipom publikacije, ki je preživet in zelo neekonomičen, ne strinjamo, jo vendar smatramo za lepo izdajo. Zbirka, enkrat tako započeta, pa naj se tudi zares nadaljuje, seveda kot resen publikacijski glasnik slovenske likovne umetnosti, ne pa samo kot kak album različnih enostranski barvanih struj. Oplastičnem delu Tineta Kosa sem v glavnem spregovoril že lani (DS. 1929, 9). Tu naj navedem samo še nekatera opazovanja, deloma tudi iz mojega nesprejetega uvoda za to mapo. Tako o Kosovi kot o celi slovenski skulpturi bi se zaenkrat dalo govoriti bolje z vsakega poljubnega vidika, samo